

## Over kazakkendraaiers en vrijbuiters

Het thema van dit nummer, opportunisme en vrijmoedigheid, is bedoeld als tegenstelling. Maar ik heb zo mijn twijfels.

Misschien eerst een definitie. Wikipedia leert me dat opportunisme handelen is zonder rekening te houden met principes, alleen met de omstandigheden. En dus wordt iemand die zonder principes handelt – ik moet denken aan het prachtige Duitse woord voor iemand die dat integendeel nogal uitdrukkelijk doet, een *Prinzipienreiter* – een opportunist genoemd. Nog anders gezegd: iemand die van opportunisme beticht wordt, is iemand die zich aan alle situaties aanpast om er zo voor zichzelf het meeste voordeel uit te halen, zonder welke ethiek dan ook. Een beroeps categorie die het etiket vaak opgeplakt krijgt, zijn politici.

Vreemd genoeg heeft het woord ‘opportuun’ doorgaans een positieve connotatie. En nog vreemder: in de voetbalsport wordt de term *opportunistisch* voetbal vaak gebruikt als aanduiding voor aanvallend en avontuurlijk spel met heel veel inzet, waarin tactiek een ondergeschikte rol speelt. Waar dat afwijkende gebruik vandaan komt is niet helemaal duidelijk. Wellicht komt het van het woord *opportunist* in de betekenis van, hoewel meestal negatief bedoeld, *vrijbouter* of *avonturier*.

‘Vrijmoedig’ heeft verschillende betekenissen volgens Van Dale , maar de eerste ervan is gewoon ‘vrij in het uiten van zijn gemoed’. Synoniemen: onbeschroomd, onbevangen, openhartig, ongedwongen... Het is niet echt een tegenstelling met opportunisme op het eerste gezicht. Want dat zou impliceren dat je onvrij bent als je opportunistisch handelt, terwijl je dat toch uit vrije wil doet. Maar wellicht wringt hem daar het schoentje. Hoe vrijwillig handelt een mens opportunistisch?

Een zelfonderzoek. Hoe vaak al in mijn leven heb ik ‘mijn kajak gedraaid’? Of, voor de Vlaamsonkundigen onder u, heb ik mijn huik al naar de wind gehangen? Probeert u het zelf ook maar eens. U zult schrikken. Begin op de schoolbanken. De hele klas vindt zanger X geweldig. Zelf vindt u er maar niks aan. Gaat u het zeggen? Of zwijgen en slikken? Helemaal alleen zanger Y het einde vinden is niet zo geweldig voor je populariteit.

Uw eerste sollicitatiegesprek. De personeelsdirecteur zegt dat iedereen op kantoor 's vrijdags nog een pint gaat drinken in het café op de hoek. U denkt: shit, ik wil op het einde van de werkweek gewoon linea recta naar huis. Zegt u dat? Ik kan zo nog wel even doorgaan. Allemaal onschuldige vormen van opportunisme, toegegeven. Maar hoe vrij waren we in onze keuze om zo te handelen? En wordt ons niet van jongs af aan geleerd om te zwijgen en slikken? Wie het niet doet, wordt niet bepaald als een te bewonderen vrijbouter of rebel geklasseerd.

Een radio-uitzending zaterdagmiddag: gesprek over het ongenoegen in de samenleving. De geïnterviewde socioloog vertelt dat uit tevredenheidsenquêtes telkens weer hetzelfde patroon naar voren komt. De ondervraagden zeggen dat het met henzelf best goed gaat, dat ze met andere woorden gelukkig zijn, maar dat ze zich grote zorgen maken over de samenleving. Hoe zou dat toch komen? Door de panelleden rond de micro worden allerlei theorieën opgedist. De media zijn de *usual suspects*. Eén ding vind ik interessant. Iemand werpt op dat we met z'n allen voortdurend overal worden geëvalueerd. Door die permanente evaluatiesystemen voelen mensen zich niet gewaardeerd, gewantwoord. Er wordt met andere woorden van uitgegaan dat je de hele tijd wat op je kerfstok hebt.

Ik moet denken aan mijn lagereschooltijd en aan de biecht in de kerk waartoe we elke maand werden verplicht. Telkens weer probeerde ik me te herinneren wat ik de maand voordien in het halfduister tegen de man achter het tralievenstertje had verteld, bang dat hij dat zich nog zou herinneren en het verdacht zou vinden dat ik wéér hetzelfde had mispeuterd. Vier keer mijn broertje gepest, vijf keer ongehoorzaam geweest, drie keer gelogen... Ik verzon maar wat, en bedacht er dus ter plekke nog een leugen bij. Hoe eerlijk was die leugen? Was dit een te vergoelijken vorm van opportunisme? Of leerde men ons in feite toen liegen? Het tegenovergestelde van wat men beoogde... En hoe deed men dat? Door de schuldbekenenis in een formule te gieten: tien keer gelogen, vijf keer zusje geslagen,.. De perversiteit van systemen, of beter gezegd van gesystematiseerde vormen van (zelf)ondervraging. De eeuwige drang om mallen te bedenken voor iets wat in feite uit het hart zou moeten komen. Of met andere woorden hoe ons NIET wordt geleerd vrijmoedig te zijn.

In verband met biechten las ik een tijd geleden in een Duitse krant een analyse van een politieke biecht die me is bijgebleven. De aanleiding was niet mis: bondspresident Wulff werd beschuldigd van het aannemen van gunsten van bevriende ondernemers. Het artikel verscheen in januari 2012, en op 17 februari nam de president, na aanhoudende druk in de pers en nadat zijn partij hem niet langer steunde, daadwerkelijk ontslag. Hij werd opgevolgd door de voormalige DDR-dissident Gauck. Wat zo interessant was aan de analyse van de journalist, nog voor Wulff zijn vertrek aankondigde: hij legt uit waarom de verontschuldiging van de president niet werken. In tegenstelling tot traditionele openbare boeterituelen zoals die in de middeleeuwen gebruikelijk waren toont Wulff zich niet boetvaardig. Hij zegt alleen: ik verontschuldig me voor wat jullie over me hebben gevonden. Er wordt hem dus een gebrek aan oprechtheid verweten. Anderzijds is in het openbare leven in plaats van vergeving genadeloosheid gekomen: 'We zullen verder zoeken tot we alles hebben gevonden.' Dat, zo schrijft de journalist, is slecht voor de openbare cultuur van een land, die alleen

maar kan functioneren als haar burgerlijke mechanismen van boetedoen en vergiffenis schenken, van bekentenis afleggen, berouw tonen en opnieuw beginnen functioneren. In 2001 al beschreef de filosoof Hermann Lübbe het gevaar dat dit soort burgerlijk-religieuze boeterituelen vervlakken en inflatoir worden. De boetedoening van Wulff bleef zonder absolutie omdat hij de aanleiding banaliseerde en omdat zijn bekentenis niet uit zijn hart kwam, maar in schijfjes, nadat de biechtvaders het hem voorkauwden. Net zoals wij het vroeger door onze pastoors kregen voorgekauwd? Het verschil zit hem wellicht in het feit dat wij de absolutie kregen, en Wulff niet. En ook aan de kant van degenen die de absolutie moeten geven, gaat een en ander fout. Er is geen begrip voor zwakten in onze maatschappij. De genadeloosheid waarmee onze pers (en bij uitbreiding de hele samenleving) achter de fouten van anderen aangaat is niet bepaald van aard om mensen tot biechten aan te zetten. Wie vreest geen genade te krijgen, zal loochenen wat hij kan loochenen. Wie denkt alleen leugenaars voor zich te hebben, kan geen genade verlenen. Een jammerlijke kringloop. Mensen, maatschappijen en politieke systemen zijn nu eenmaal feilbaar. Gelukkig maar. Wat dus betekent dat we rituelen nodig hebben die het mogelijk maken, oprecht te biechten.

Ik kom nog even terug op de schijnbare tegenstelling tussen opportunisme en vrijmoedigheid/ vrijbuitelij. Er zijn ontelbare voorbeelden te vinden in de wereldliteratuur waarin opportunisten hun weg maken in de wereld – en ook ten onder gaan. Denk maar aan de vos Reynaert. De vos is al eeuwenlang het symbool voor onbetrouwbaarheid en opportunisme, en tegelijk wordt hij ook verheerlijkt als de slimme vrijbuitelij die domme heersers te kakken zet. Een andere bijzonder bekende opportunist uit de Franse literatuur is Julien Sorel, het hoofdpersonage uit Stendhals *Le rouge et le Noir*. Julien is van lage komaf, en in de negentiende eeuw waren er maar twee manieren om daaraan te ontsnappen: het leger en de kerk, gesymboliseerd door het rode en het zwarte uniform. Sorel, zoon van een timmerman, vindt zijn weg in de maatschappij door vrouwen van standing te gebruiken. Kun je hem dat kwalijk nemen? Stendhal zei zelf dat het geen kwestie was van keuze tussen deugd en ondeugd, maar tussen een pover bestaan en de heroïsche dromen van de jeugd.

*Le Rouge et le Noir* wordt beschouwd als de eerste 'moderne' Franse roman. Misschien zegt het wel iets over opportunisme in onze maatschappij?